ЕКОНОМІКА ТА ЕКОЛОГІЯ 14.08.2026 | Флоренсія Девідзон

Остання в світі територія без власника

Змагання за Антарктиду – результат застарілих уявлень про суверенітет. Настав час перестати претендувати на неї і почати її захищати.

На аргентинських шкільних картах, розфарбованих в національні кольори, Антарктида виглядає як білий трикутник, що простягається від Ушуаї до Південного полюса. На чилійських картах зображено інший трикутник, який перекриває перший. На британських – третій поверх обох. Уже багато поколінь триває боротьба, в якій кожна сторона наполягає: «Це моє». Коли карт стало недостатньо, почали відправляти людей.

В 1978 році Аргентина доставила вагітну жінку на базу Есперанса, де й відбулося перше народження людини на континенті. Чилі не забарилася: в 1984 році діти народилися на Вілла-Лас-Естрельяс, де зараз працюють школа і відділ реєстрації актів цивільного стану. Велика Британія випускає поштові марки з поштового відділення Порт-Локрой. Але ні народження дітей, ні навчальні класи, ні марки не відкидають той білий покрив, під яким ховаються дика природа Антарктиди, південна морська рослинність і багаті надра.

Проблема не в тому, що країни-претенденти не дбають про континент чи не вивчають його. Британія щойно завершила найбільшу з 1980-х років інвестицію в полярні дослідження. Чилі зробила Пунта-Аренас воротами континенту. Аргентина з 1904 року утримує найстарішу безперервно діючу станцію в Антарктиді, Оркадас, хоча її наукова програма зараз в найгіршій за багато десятиліть фінансовій кризі. Наука існує, але обертається навколо територіальних претензій, бо її зробили політичною валютою для забезпечення місця за столом переговорів.

Факти й міфи

Поки учасники змагання за контроль над континентом накопичують символи власності, наближається 2048 рік – 50-річний рубіж, після

перетину якого стане можливим перегляд Мадридського протоколу 1991 року разом з Договором про Антарктику 1959-го. Проте цю гонку досі розглядають крізь призму застарілих уявлень, які мало важать в сучасному світі.

Антарктичний договір 1959 року – угода часів холодної війни, спрямована на мир і розвиток науки, а не режим власності чи управління. Він передбачає виключно мирне використання континенту, свободу наукових досліджень і співпраці, заборону ядерної діяльності та взаємні інспекції. Ресурси в ньому згадуються виключно в контексті «живих ресурсів» і їх захисту. В преамбулі проголошується мирне використання «в інтересах усього людства»: людство – бенефіціар миру, а не власник території, континент призначений для всіх. Стаття IX надає сторонам договору право голосу тільки за умови, що вони ведуть «значущу науково-дослідну діяльність»: ті, хто не вкладається, голосу не мають. Нарешті, стаття IV не вирішила питання суверенітету, вона просто заморозила претензії в тому стані, в якому вони були. Ніхто не може їх розширювати, визнавати або відмовлятися від них. Санкцій договір також не передбачає.

Вважається, що лід Антарктичного півострова приховує багаті поклади ресурсів: від міді й нікелю до рідкісноземельних елементів

Ще один нюанс полягає в тому, що заборона на експлуатацію та видобуток справді існує, але вона закріплена в іншому документі і не має терміну дії. В 1991 році Мадридський протокол проголосив Антарктиду «природним заповідником, присвяченим миру та науці», і передбачив, що «будь-яка діяльність, пов'язана з мінеральними ресурсами, крім наукових досліджень, забороняється». Дехто стверджує, що ця заборона втратить чинність в 2048 році, але це не так. Стаття 25 каже тільки, що після 50 років дії протоколу будь-яка консультативна сторона може подати запит на проведення конференції з перегляду за надзвичайно суворих умов. Будь-яка поправка все одно потребуватиме схвалення трьома чвертями сторін, включно з усіма, які приєдналися до протоколу в 1991 році. А інші статті, такі як стаття 7, взагалі не можна міняти, поки не буде юридично врегульовано питання корисних копалин.

Тому говорити про термін дії некоректно. Мова йде про дуже вузьке

часове вікно. Справжня загроза написана дрібним шрифтом: якщо схвалена поправка не набуде чинності протягом трьох років, будь-яка сторона може вийти з протоколу. Небезпека 2048 року не в тому, що видобуток раптом стане законним, а в тому, що хтось може скористатися юридичною лазівкою, щоб перетворити це вікно на вихід з самої угоди.

Третій нюанс – найнеприємніший і найменш обговорюваний. Система вже не виконує обіцянок. Режим відповідальності за екологічну шкоду, який передбачає стаття 16 протоколу, було прийнято 2005 року як Додаток VI. Він передбачав обов'язкове страхування і фінансову відповідальність операторів. Але за понад два десятиліття він так і не набрав чинності. З шести додатків до протоколу єдиний, який встановлює ціну за екологічну шкоду, є також єдиним, який не діє.

Така нині юридична ситуація. Але питання нагальне. Вважається, що лід Антарктичного півострова приховує багаті поклади ресурсів: від міді й нікелю до рідкісноземельних елементів. Водночас Китай продовжує розширювати свою мережу баз, посилаючись на Конвенцію про Південний океан, яка дозволяє «раціональне використання» ресурсів. Це формулювання дедалі частіше тлумачать як право на видобуток, що виглядає як підготовка ґрунту для видобутку. Криль, основа ланцюга життя Південного океану, вже став об'єктом промислового вилову, який не стримують навіть внутрішні правила антарктичної системи. Через рекордні улови минулого сезону довелося вперше в історії достроково згорнути риболовлю.

Консенсус працював, поки ніхто по-справжньому не випробовував його в умовах дефіциту ресурсів. Стикаючись з сучасними проблемами, держави-претенденти інстинктивно повертаються до риторики XX століття, щоб захистити «своє». Але це неправильне (і неповне) питання, сформульоване мовою претензій, які міжнародне право не вирішує вже 60 років.

Від претензій до турботи

Варто поставити ще одне питання, яке випливає з реалій нашого століття: не хто володіє Антарктидою, а хто може про неї піклуватися. Як перейти від поняття «для всіх», закріпленого в договорі, до поняття «належить всім», чого зараз потребує вся планета?

Парадигму суверенітету вже переглянули в інших стратегічних

сферах. В морському праві глибоке морське дно є «спільним надбанням людства», та існує спеціальний орган, де кожна держава має своє місце. Ця модель недосконала, але в ній є дві речі, яких бракує антарктичній системі: спільна власність і універсальне представництво.

Можливий подібний варіант розвитку – колективний суверенітет над Антарктидою з проникними кордонами. Те, що Антарктида належить всім, не означає поділ континенту між 193 державами світу або вигнання тих, хто присутній там вже понад століття. Це означає інституціоналізацію системи спільного управління, натхненної духом антарктичної спільноти, в якій ті, хто має відповідні можливості й тривалу присутність, діють від імені всіх, керуючись угодами про управління. Це не утопія. Це інституційна співпраця замість символічної конкуренції, інвестиції в реальні можливості (через фінансування, науку та постійну присутність) і узгодження правил, які не дозволять найбагатшим країнам в 2048 році зловживати правом вето, а також гарантуватимуть, що менш заможні держави не виключать з переговорів. Історичним претендентам варто перестати кричати «моє», як діти, що сваряться через іграшку, і натомість стати першими колективними охоронцями континенту, конвертувавши заморожені претензії на власність в відповідальність.

Залишилося 20 років. Саме стільки часу потрібно, щоб виховати нове покоління. Ті, хто в 2048 році сидітиме за столом переговорів, зараз навчаються в початковій школі, розглядаючи карти, на яких зображено прагнення їхньої батьківщини. Ми можемо навчити їх захищати трикутник. Або ж можемо навчити їх того, що насправді очевидно з юридичних текстів. Антарктида не має офіційно визнаного власника й саме тому належить всім: і тим, хто висуває претензії, і тим, кого ніколи не запрошували на переговори, оскільки в 1959 році вони навіть не були незалежними державами. Передусім вона належить живим істотам, залежним від її льоду і харчових ланцюгів, нам, хто нині живе на цій планеті, і тим, хто прийде після нас. Говорити про геополітику в XXI столітті без врахування сталого розвитку так само небезпечно, як у 1959 році без врахування ядерної загрози часів холодної війни.

Займатися політикою зараз означає творити майбутнє. Тому замість питання про те, кому належить остання в світі територія без власника, треба ставити єдине питання, яке справді має значення: хто і як буде за неї відповідати.

Переклад з англійської Дар'ї Прусенко

Довший варіант тексту статті опубліковано на Latinoamérica21.

Флоренсія Девідзон

Флоренсія Девідзон (Florencia Davidzon) – політологиня (Університет Буенос-Айреса) і аналітикиня громадської думки та політичної культури в Аргентині, Мексиці і США, директорка Inquiara, співголова Комісії з штучного інтелекту та інновацій SAIMO і членкиня Центру проспективних досліджень Куйо.